EDUSKUNNAN TULEVAISUUSVALIOKUNTA **2.5.2016**

Esitän tässä minulta pyydetyn kirjallisen asiantuntijalausunnon. Lausunnon teemana on ”optimaalinen tapa yksilön ja yhteiskunnan kannalta ohjata nuoret oikeaan paikkaan, niin että mahdollisimman vähän tulisi vikavalintoja”.

SUOSITUKSET

- Syrjäytymisriskissä olevien nuorten tilanteeseen puuttuminen on tärkeä tehdä varhaisessa vaiheessa. Erityisesti peruskoulujen oppilashuoltoon ja opinto-ohjaukseen olisi syytä ohjata lisää resursseja. Opinto-ohjauksen aiempaa parempi räätälöiminen yksilön tarpeisiin sekä tiedon välittäminen myös perheille voisivat olla hyvä tapa edistää peruskoulun päättävien nuorten koulutusvalintoja.

- Olisi hyvä pohtia myös vaihtoehtoisia koulutusmuotoja perinteisen oppilaitoksissa tapahtuvan koulutuksen rinnalla. Nuorten mahdollisuuksia käyttää esimerkiksi oppisopimuskoulutusta vaihtoehtoisena väylänä työelämään pitäisi kehittää.

- Koulutuksen tarjontaverkostoa ei tulisi harventaa entisestään. Sen sijaan olisi syytä pohtia mahdollisuuksia järjestää ammatillista koulutusta aiempaa kattavammin koko maassa. Ammatillisen peruskoulutuksen saatavuus on tärkeää erityisesti heikosti peruskoulussa menestyneiden yksilöiden opintojen etenemiselle.

- Lisäksi olisi syytä tarkistaa, ettei myöskään peruskoulun jälkeisen välivuoden ajalle suunnattujen työpajojen ja valmentavankoulutuksen saatavuudessa ole katve alueita. Kaikille toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jäävälle tulisi pystyä tarjoamaan aktiivisuutta ylläpitävää toimintaa kattavasti koko maassa.

- Toisen asteen ja korkea-asteen keskitettyjä hakujärjestelmiä olisi syytä muuttaa siten, että korkeammista hakutoiveista ei myönnetä lisäpisteitä eikä hakutoiveiden määrälle aseteta mitään rajoitusta. Lisäksi tulisi harkita siirtymistä käyttämään ylioppilaskirjoitusten tuloksia ja toisen asteen kouluarvosanoja korkea-asteen opiskelijoiden pääasiallisena valintakriteerinä.

Varhainen puuttuminen tärkeää

Väitöskirjatutkimukseni (Virtanen, 2016) tulokset vahvistavat aikaisemman kirjallisuuden näkemystä siitä, että aiemmalla koulumenestyksellä on suuri merkitys toisen asteen kouluvalinnoille ja opintojen etenemiselle. Suomessa on syystäkin huolestuttu erityisesti poikien heikosta toisen asteen koulutuksen suorittamisesta. Tutkimusaineistoni perusteella vuosituhannen alussa peruskoulusta valmistuneilla pojilla oli noin 13 prosenttia heikompi todennäköisyys suorittaa mitään peruskoulun jälkeistä tutkintoa kuin vastaavien kohorttien tytöillä. Kun asiaa tutkitaan tilastollisen mallintamisen avulla, selviää kuitenkin se, että tämä sukupuolten välinen ero toisen asteen tutkinnon suorittamisessa selittyy kokonaan peruskoulun

arvosanoilla ja yksilöiden taustatekijöillä. Näin ollen myös ne toimenpiteet, joilla poikien koulutukseen osallistumista pyritään parantamaan, tulisi kohdistaa jo varhaiseen vaiheeseen peruskoulutuksessa.

Väitöskirjani perusteella erittäin tärkeää on myös ensimmäinen peruskoulun jälkeinen koulutusvalinta. Ne yksilöt, jotka eivät aloita suoraan peruskoulun jälkeen missään toisen asteen koulutuksessa ovat noin 20 prosenttia vähemmän todennäköisiä suorittamaan mitään peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Osa tästä erosta selittyy sillä, että koulutuksen ulkopuolelle jäävät yksilöt ovat taustaominaisuuksiltaan (kuten aiemman koulumenestyksen osalta) erilaisia kuin toisen asteen koulutuksessa aloittavat. Tutkimukseni osoittaa kuitenkin, että ilman koulutuspaikkaa jäämisellä on suora noin 10 prosenttiyksikön alentava vaikutus tutkinnon suorittamiseen koulutukseen hakeneiden keskuudessa. Toisin sanoen joidenkin nuorten koulutusprosessi häiriintyy suoraan tarjontatekijöistä johtuen.

Parhaiten soveltuvat koulutusvaihtoehdot

Toinen tärkeä väitöskirjatutkimuksestani nouseva huomio on se, että niillä yksilöillä, joilla on alle 7.5 keskiarvo peruskoulun päättötodistuksessa on huomattavasti paremmat mahdollisuudet toisen asteen tutkinnon suorittamiseen siinä tapauksessa, että he aloittavat opintonsa ammatillisessa koulutuksessa lukion sijasta. Sen sijaan yli 7.5 keskiarvolla peruskoulusta valmistuvien suorittaminen on parempaa lukiossa kuin ammatillisessa koulutuksessa. Tutkimuksessani osoitetaan myös, että yksilöiden koulumenestykselle on väliä sillä, miten hyvin nuorelle tarjottu koulutuspaikka vastaa hänen toiveitaan.

Nämä tutkimus tulokset puhuvat sen puolesta, että nuorilla on todellakin erilaisia taitoja ja kiinnostuksen kohteita ja yksilöiden sijoittuminen heille parhaiten sopivaan koulutukseen on koulutusprosessin onnistumisen kannalta erittäin tärkeää. Tästä näkökulmasta on erityisen tärkeää, että nuorilla on ensinnäkin riittävästi tietoa tämän tärkeän koulutuspäätöksen tekemiseksi.

Ranskassa toteutettiin tämän vuosikymmenen alussa satunnaistettu koe, jossa kohdistettiin hyvin pieni määrä opinto-ohjauksen lisäresursseja syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin (katso Goux ym., 2014). Kokeilussa rehtorit kutsuivat heikosti koulussa menestyneen nuoren ja hänen perheensä kahteen yksityiseen tapaamiseen. Tapaamisessa perheille annettiin tietoa yksilön koulumenestyksestä, vahvuuksista ja heikkouksista sekä kattava tietopaketti nuorelle mahdollisesti sopivista toisen asteen koulutusvaihtoehdoista. Kokeilun tavoitteena oli lisätä perheiden ymmärrystä edessä olevasta koulutusvalinnasta sekä antaa nuorelle tukea tämän päätöksen tekemiseen. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että näiden nuorten hakupäätökset muuttuivat merkittävästi realistisempaan suuntaan siten, että he hakivat useammin ammatilliseen koulutukseen selektiivisten akateemisten linjojen sijasta. Kokeilu paransi myös näiden nuorten kolutukseen pääsyä sekä vähensi opintojen keskeyttämistä. Lisäksi toimenpiteellä oli vaikutusta myös näiden nuorten sellaisten luokkakavereiden hakukäyttäytymiseen ja opinnoissa etenemiseen, joihin ei ollut kohdistettu mitään toimenpiteitä.

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että nuorten ja heidän perheidensä tieto nuorten osaamisesta sekä tarjolla olevista koulutusvaihtoehdoista on erittäin tärkeää. Opinto-ohjauksen aiempaa parempi räätälöiminen yksilön tarpeisiin sekä tiedon välittäminen myös perheille voisivatkin olla hyvä tapa edistää peruskoulun päättävien nuorten koulutusvalintoja. Lisäksi tutkimus nostaa esille mahdollisuuden kohdistaa resursseja paremmin syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin. Riskiryhmät on kohtalaisen helppo tunnistaa vaikkapa jo pelkän aiemman koulumenestyksen perusteella.

Hall (2009; 2012) tarkasteli tutkimuksessaan Ruotsissa toteutettu kokeilua, jossa ammatillisen koulutukseen lisättiin akateemista sisältöä (lukuaineet). Hänen tutkimuksensa osoittaa, että tämä lisäsi ammatillisen koulutuksen keskeyttämistä niiden yksilöiden joukossa, joilla oli alhainen aikaisempi koulumenestys sekä alhaisemmin koulutetut vanhemmat. Tämänkin tutkimuksen tulokset osoittavat, että oppilaitosmuotoinen lukuaineisiin keskittynyt opetus ei välttämättä ole paras mahdollinen vaihtoehto kaikille nuorille. Monissa maissa on saatu hyviä kokemuksia nuorille suunnatusta oppisopimuskoulutuksesta (ks. Vartiainen ja Viinisalo, 2009). Tätä vaihtoehtoa tulisi harkita myös Suomessa, jotta koulutuksen huonosti soveltuvat vaatimukset eivät johtaisi joidenkin yksilöiden liian varhaiseen koulutuksen keskeyttämiseen.

Koulutuksen alueellinen tarjonta

Koulutuspolitiikassa on useiden vuosien ajan ollut suuntaus, jossa koulutusverkostoa on harvennettu ja koulutusta keskitetty kustannusten alentamiseksi. Tällä tavoin saavutetut säästöt voivat helposti johtaa suurempiin sosiaali- ja terveyspuolen kustannuksiin. Koulutusverkoston harventamisen myötä entistä suurempi osa yksilöistä on vaarassa jäädä pelkän peruskoulutuksen varaan. Kuten yllä todettiin, on erityisesti ammatillisen koulutuksen saatavuus tärkeässä roolissa niille yksilöille, joilla on alhaiset arvosanat peruskoulun päättötodistuksessa.

Vireillä olevassa tutkimuksessani (Virtanen ja Väänänen, 2015) osoitetaan, että jo vuosituhannen alun tarjontaverkostolla (joka oli nykyistä kattavampi) on saatettu vaikuttaa haitallisesti peruskoulun päättävien nuorten toisen asteen koulutusvalintoihin. Tutkimuksessa todetaan, että suurempi osa peruskoulun päättävistä nuorista olisi hakenut ammatilliseen koulutukseen lukion sijasta ja vähemmän yksilöitä olisi jättänyt kokonaan hakematta, mikäli ammatillisen koulutuksen alueellinen tarjonta olisi ollut kattavampaa. Etäisyydellä koulutukseen todetaan suurin vaikutus alhaisen koulumenestyksen omaaville pojille. Tämä on erityisen hälyttävää tilanteessa, jossa koulutuksen tarjontaa on suunnitelmissa rajoittaa syrjäseuduilla entisestään.

Väitöskirjatutkimukseni perusteella voidaan sanoa, että toisen asteen suorittaminen on yleisesti parempaa suurten kaupunkien ulkopuolella. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että suurissa kaupungeissa on myös paljon jo lähtökohtaisesti syrjäytymisvaarassa olevia nuoria (taustatekijöiltään riskiryhmää). Koulutuksen tarjontatekijät eivät sen sijaan näytä merkittävästi pahentavan tätä ongelmaa. Sen sijaan syrjäisempien alueiden tarjontarajoitteilla näyttäisi olevan selkeä yhteys suurten kaupunkien ulkopuolella tapahtuvaan koulutuksen keskeyttämiseen. Tutkimuksessani osoitetaan, että toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jääminen peruskoulusta valmistumisvuoden yhteishaussa vaikuttaa negatiivisesti tutkinnon suorittamiseen erityisesti suurten alueiden ulkopuolella. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että suuremmissa kaupungeissa on paremmin tarjolla vaihtoehtoja välivuodelle (10-luokka, työpaja, valmentava koulutus).

Toisen asteen hakujärjestelmä

Suomen toisen asteen yhteishaussa on ollut vuodesta 2004 lähtien jälleen käytössä järjestelmä, jossa hakijoille annetaan lisäpisteitä kahdesta korkeammasta hakutoiveesta. Kansainvälinen taloustieteen kirjallisuus on osoittanut, että tällainen hakuprosessi johtaa kokonaisuuden kannalta huonompaan lopputulokseen kuin järjestelmä, jossa korkeampia hakutoiveita ei painoteta haussa mitenkään (Abdulkadiroglu ja Sönmez, 2003). Yksilöt joutuvat hakupäätöstä tehdessään miettimään sisäänpääsytodennäköisyyksiään ja lisäpisteiden vaikutusta tähän. Järjestelmä pakottaa hakijat strategisoimaan, josta seuraa tehottomuutta. Ilman tätä ominaisuutta yksilöt voitaisiin sijoittaa

kokonaisuutena heidän toiveitaan paremmin vastaaviin koulutuspaikkoihin. Tällaisesta strategiseen hakukäyttäytymiseen johtavasta hakujärjestelmästä kärsivät sekä erittäin varovaiset hakijat että liian optimistiset hakijat. Järjestelmä aiheuttaa myös eriarvoisuutta hakijoiden keskuudessa riippuen muun muassa heidän omista ja vanhempiensa kyvyistä muodostaa hyvä hakustrategia.

Toinen suomalaisen hakujärjestelmän selkeä epäkohta on hakutoiveiden rajoittaminen maksimissaan viiteen hakukohteeseen. Myös tämän ominaisuuden on osoitettu kannustavan strategiseen hakukäyttäytymiseen aiheuttaen tehottomuutta yksilöiden koulutukseen sijoittamiseen (Calsamiglia ym., 2010). Lisäksi se voi johtaa siihen, että osa nuorista jää turhaan ilman toisen asteen koulutuspaikkaa välittömästi peruskoulun päättymisen jälkeen. Väitöskirja-aineistoni perusteella noin neljäsosa peruskoulun viimeisenä keväänä yhteishakuun osallistuvista listasi hakemukseensa täydet viisi toivetta. Näistä koulutuksen ulkopuolelle jäi yli 5 prosenttia. On erittäin todennäköistä, että osa näistä nuorista olisi varmistanut itselleen koulutuspaikan, jos heidän olisi ollut mahdollista listata hakemukseen useampi koulutusvaihtoehto.

Nämä valintajärjestelmän muutokset eivät välttämättä johtaisi sellaisiin parannuksiin toisen asteen suorittamisessa, jotka näkyisivät suurina muutoksina aggregaattitason tiedoissa. Niillä on kuitenkin yksilöiden kannalta merkitystä ja ne aiheuttavat paitsi hakuprosessin tehottomuutta niin myös eriarvoisuutta eri taustasta tulevien hakijoiden kesken. Nämä suomalaisen valintajärjestelmän selkeät heikkoudet olisi mahdollista poistaa suhteellisen pienillä kustannuksilla.

Korkea-asteen hakujärjestelmä

Edellä esitetyt kommentit hakutoiveiden rajoittamisesta ja korkeampien hakutoiveiden lisäpisteistä koskevat myös korkeakoulutuksen keskitettyä hakujärjestelmää. Lisäksi korkea-asteen opiskelijavalinnassa valintakokeille annettu suuri painoarvo voi haitata nuorten koulutukseen sijoittumista.

Ei ole lainkaan selvää, että valintakokeiden avulla koulutukseen onnistutaan valikoimaan motivoituneimmat ja koulutusvaihtoehtoon parhaiten soveltuvat henkilöt. Valintakokeet aiheuttavat yksilöille kustannuksia mahdollisista matka- ja materiaalikuluista johtuen sekä vaihtoehtoiskustannuksina kokeisiin valmistautumiseen ja osallistumiseen käytetyltä ajalta (työpoissaolot). Pallais (2013) osoitti, että hyvin pienikin (6$) hakutoiveen lisäämisestä aiheutuva kustannus vaikuttaa huomattavasti erityisesti alemman tulotason perheiden lasten korkeakoulutukseen hakemiseen. Tulosten mukaan kustannuksen poistaminen lisäsi näiden yksilöiden hakutoiveiden määrää sekä valikoiviin korkeakouluihin sijoittumista Yhdysvalloissa. Suomessa valintakokeista yksilöille aiheutuvat kustannukset ovat huomattavasti Pallaisin tarkastelemaa tilannetta korkeampia. Nämä kustannukset voivat estää joitakin yksilöitä kokonaan hakemasta korkeakoulutukseen tai ohjata heidän hakupäätöstään epäsuotuisalla tavalla.

Valintakokeet luovat myös yksilöille tilaisuuden parantaa valintamenestystä maksullisilla valmennuskursseilla. Ahola ja Kokko (2000) totesivat, että valmennuskurssit hyödyttivät erityisesti varakkaiden perheiden lasten korkea-asteen koulutukseen sijoittumista. Valintakokeet voivatkin luoda eriarvoisuutta eri taustasta tulevien hakijoiden keskuudessa monen mekanismin kautta.

Valintakokeilla voi olla myös merkitystä sille, millä aikataululla korkea-asteen opintoihin haetaan. Hakijat tarvitsevat aikaa valintakokeisiin valmistautumiseen ja välivuotta viettäneillä voi olla ylimääräisestä valmistumisajasta johtuen suuri etu valintakokeita käyttävissä hakukohteissa. Näin valintakokeiden käyttö voi viivästyttää uusien ylioppilaiden korkeakoulutukseen hakemista.

Lähteet

Abdulkadiroglu, A. ja Sönmez, T. (2003) “School Choice: A Mechanism Design Approach",

American Economic Review, 93, 729-747.

Ahola, S. ja Kokko, A. (2000), ”Takuulla tavoitteeseen. Kasautuuko hyväosaisuus valmennuskursseilla?”, Yliopistotieto 1/2000, 55.58.

Calsamiglia, C., Haeringer, G. ja Klijn, F. (2010) “Constrained school choice: and experimental study”, The American Economic Review, 100:4, 1860-1874.

Goux, D., Gurgand, M., ja Maurin, E. (2014) “Adjusting your dreams? The effect of school and peers on dropout behaviour”, IZA Discussion Paper No. 7948.

Hall, C. (2009) “Does making upper secondary school more comprehensive affect dropout rates, educational attainment and earnings? Evidence from a Swedish pilot scheme”, Institute for Labour Market Policy Evaluation, Working paper 9.

Hall, C. (2012) “The effects of reducing tracking in upper secondary school evidence from a large-scale pilot scheme”, The Journal of Human Resources, 47:1, 237-269.

Pallais, A. (2013) “Small Differences that Matter: Mistakes in Applying to College”, NBER Working Paper No. 19480.

Vartiainen, H.J. ja Viinisalo, K. (2009) ”Oppisopimuskoulutus Euroopassa- hyviä käytäntöjä etsimässä”, Opetusministeriön julkaisuja 2009:11.

Virtanen, H. (2016) ”Essays on post-compulsory education attainment in Finland”, Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun väitöskirja.

Virtanen, H. ja Väänänen, L. (2015) “Regional supply and student sorting”, julkaisematon työpaperi.